

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ДО ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Проаналізовано кадрову ситуацію в Україні. Визначено місце планомірної, систематичної професійної орієнтації молоді в процесі адекватного професійного вибору. Досліджено функції, типові задачі діяльності та зміст умінь учителя трудового навчання, необхідні для реалізації профорієнтаційних завдань в загальноосвітній школі.

Ключові слова: *кадрова політика, професійна орієнтація молоді, аспекти профорієнтації, вчитель трудового навчання.*

Актуальність проблеми дослідження. Соціально-економічні процеси, які відбуваються у світі в цілому та в Україні зокрема привели до значної динаміки трудових ресурсів. З одного боку, внаслідок розвитку суспільства, технологій виробництва та обслуговування суттєво змінюється професійний склад суспільства: значна кількість професій відходить у минуле, натомість з'являються абсолютно нові. В той же час слід відмітити значні зміни та різницю у змісті професій. Професійна діяльність людини, з одного боку, більше наповнюється інтелектуальним змістом, потребує використання досить складних технічних пристроїв, вміння керувати, приймати швидко складні рішення як технічного, так і управлінського характеру. Діяльність людини стає більш складною та динамічною. З другого боку, значна автоматизація та комп'ютеризація практично всіх сфер діяльності людини суттєво знизилася інтелектуальне навантаження на працюючого, зривши його діяльність практично до виконання певного алгоритму. Особливо це стосується більшості професій сфери обслуговування. В той же час, не слід забувати і про дію на професійний склад населення кризових явищ. Внаслідок цього відбувається значна міграція населення як між державами, так і в середині кожної з них. Відповідно, певні регіони не в змозі забезпечити трудовою зайнятістю населення, яке з'явилося внаслідок міграції. З іншого боку, скорочення та певна переорієнтація деяких виробництв потребує перерозподілу трудових ресурсів, професійних склад яких не відповідає їх вимогам. Таким чином, людина залишається практично наодинці із різноманітним, динамічним світом професій. Відповідно виникає нагальна потреба в підготовці спеціалістів, які були б здатні на професійному рівні організувати та проводити профорієнтаційну роботу з молоддю, особливо шкільного віку.

Мета дослідження: визначити функції вчителя трудового навчання в професійному самовизначенні молоді на сучасному етапі.

Виклад матеріалу. Як свідчать дані Державної служби зайнятості України особливо складним є процес професійного самовизначення та працевлаштування для молоді. Щорічно в державі для 17% безробітних причиною незанятості стає не працевлаштування після закінчення загальноосвітніх, вищих і професійно-технічних учбових закладів. Безробіття серед молоді складає понад 12%, що перевищує цей рівень серед інших груп населення вдвічі. А шанс отримати роботу – вдвічі менше. Тому значна частина молоді виїжджає за кордон, працювати на економіку інших країн. Дані Інституту демографії і соціальних досліджень НАН України окреслюють складну демографічну перспективу нашої країни. За останні декілька років близько 3 млн. наших працездатних громадян виїхали у пошуках кращої долі, серед яких кожен восьмий – це молода людина у віці 25-29 років. В той же час практично всі підприємства відчувають нестачу кваліфікованої робочої сили. Рівень комплектування вакансій службою зайнятості ледве перевищує 40%, а у складі працюючих безперервно зростає частина низько кваліфікованих працівників – понад 5 млн. осіб, або кожен четвертий [3]. Не краща ситуація із спеціалістами інженерних професій. Спробуємо визначити, хоча б у першому наближенні, причини такої ситуації. Звичайно, їх досить багато і їх можна класифікувати за декількома критеріями: економічні, соціальні, демографічні, педагогічні. Але про які б причини ми не говорили основою, або підґрунтям їх як створення, так і вирішення є людина. Тому, на наш погляд, удосконалення системи як підготовки, так і розподілу кадрів треба починати із школи. Саме по закінченні школи перед кожною молодою людиною виникає традиційне питання організації свого подальшого життя: вибір професії, навчального закладу, сфери діяльності і т.д. І від того наскільки адекватним буде її вибір індивідуальним та суспільним потребам, настільки це буде доцільно як для держави, так і особистості. Іншими словами, необхідно створити систему професійної орієнтації молоді із врахуванням сучасних тенденцій розвитку суспільства, науки, людини. Проаналізуємо це питання більш ґрунтовно.

Професійна орієнтація це багатоаспектна, систематична діяльність педколективів шкіл, сім'ї, виробничих та медичних колективів, суспільства, метою якої є професійне самовизначення особистості у відповідності до її професійних інтересів, схильностей, здібностей, психофізіологічних даних та соціально-економічних потреб суспільства.

Теоретичний аналіз досліджень з даної проблеми дозволяє дійти висновку, що більшість дослідників в профорієнтації вбачають соціально-економічний, психолого-педагогічний, медико-фізіологічний, правовий та гностичний аспекти. Приведемо коротку характеристику кожного з них.

Соціально-економічний аспект розглядає профорієнтацію на основі рівня науково-технічного прогресу, соціальної, демографічної структури суспільства, наявності, структури, потреб, розподілу за галузями та перспектив розвитку трудових ресурсів.

Психолого-педагогічний аспект полягає у плануванні, організації та проведенні заходів, що дозволяють виявити та розвинути професійні інтереси, нахили у відповідності до психофізіологічних якостей особистості, формування реальних потреб та суспільно значимих мотивів вибору професії; розробці та застосуванні методів та методик професійної діагностики.

Медико-фізіологічний аспект полягає в розробці та застосуванні науково обґрунтованих критеріїв професійного вибору особистості у відповідності з її фізичним станом, а також у підготовці спеціалістів до лікарської консультації, так як відповідність здоров'я людини вимогам професії є одним із важливих факторів професійної діяльності.

Правовий аспект полягає в регламентації державними актами організації та функціонування системи професійної орієнтації на рівні держави.

Гностичний аспект полягає в розгляді профорієнтації як засобу активізації пізнавальної діяльності учнів в реалізації постійного протиріччя між вимогами науково-технічного, соціального прогресу та знаннями, вміннями профорієнтаційного характеру [2].

Аналіз приведених аспектів дозволяє зробити висновок, що психолого-педагогічний аспект повинен бути ведучим або базовим для всієї системи профорієнтації, оскільки саме в процесі розвитку дитини в сім'ї, школі, системі позашкільних закладів, суспільстві в цілому відбувається формування та розвиток професійних інтересів, потреб, мотивів, якостей особистості відповідно до потреб суспільства. Крім того, саме школа має можливість для діагностики особистості і саме по її закінченні відбувається процес самовизначення особистості.

Постає питання: вчитель якої спеціальності зміг би найбільш повно реалізувати завдання професійної орієнтації на базі середньої загальноосвітньої школи?

Дослідження цього питання проводилось по двох аспектах: 1) аналіз освітньо-кваліфікаційних характеристик бакалаврів за спеціальністю 7.010103 "Педагогіка і методика середньої освіти"; 2) кореляція професіограм дефіцитних професій сьогодення та професійних знань та вмінь учителя.

Аналіз освітньо-кваліфікаційних характеристик бакалаврів за спеціальністю 7.010103 "Педагогіка і методика середньої освіти" засвідчив, що в кожній освітньо-кваліфікаційній характеристиці в більшій чи меншій мірі передбачається виконання вчителем профорієнтаційних функцій. Основна увага приділяється проведенню професійної інформації учнів у процесі вивчення предмету та в позакласний час. Слід відзначити, що даний вид роботи носить другорядний характер, відповідно систематичність організації та проведення такої роботи досить сумнівна.

При дослідженні другого аспекту було проаналізовано відповідність структури, потреб, розподілу за галузями, перспектив розвитку трудових ресурсів та реального кадрового потенціалу молоді віком до 30 років, бо саме вони складають потенціал розвитку держави у майбутньому. За даними Державної служби зайнятості [3] різко впав престиж інженерних і робочих професій. Сучасна молодь орієнтується на "модні" професії. Цього року молодь віддавала перевагу здобуванню вищої економічної і юридичної освіти. В той же час скоротився прийом на технічні спеціальності в учбові заклади всіх типів. Кількість інженерів не досягає і п'ятої частини загального випуску фахівців з вищою освітою, а число молоді у професійно-технічних училищах у шість разів менше студентів вузів, але всім відомо, що мода і конкурентоспроможність на ринку праці – речі нетотожні. Слід сказати, що дана проблема все більше стає темою розмови нарад та конференцій.

Так, у лютому 2009 року Міністерство освіти і науки провело Всеукраїнську нараду на тему "Перспективні напрями розвитку професійно-технічної освіти України на 2009 рік". В нараді взяли участь Міністр освіти і науки України, директор департаменту професійно-технічної освіти, заступники начальників управлінь освіти і науки обласних (міських) державних адміністрацій, директори навчально (науково)-методичних центрів (кабінетів) професійно-технічної освіти. Учасники обговорили стан, підходи, концепції та пріоритетні напрямки діяльності професійно-технічної освіти. У своєму виступі Міністр Іван Вакарчук сказав наступне: "Наше завдання – акуратно і грамотно провести реформи, відслідковувати "на марші" результат і коректувати, при потребі, їх хід. Наша мета – піднести престиж робітничої професії, і може навіть не так самої професії, як людей, які мають "золоті руки" [4]. Як свідчать матеріали наради, Міністерство освіти і науки спільно з органами місцевого самоврядування мають забезпечити якісно новий рівень системи підготовки робітників, розширити діапазон запровадження нових форм, методик, інновацій у навчально-виробничому процесі. Цього року потрібно дати потужну, грамотну, яскраву й привабливу рекламу в суспільстві робітничим професіям. Охоплення молодих людей професійно-технічною освітою вирішить і соціальну задачу зайнятості молоді. Із вище приведеного можна зробити висновок, що виникла

нагальна потреба у створенні на рівні держави системи професійної орієнтації, яка б стала невід'ємним елементом кадрової політики та основою взаємодії двох систем: безперервної освіти і ефективної зайнятості.

Профорієнтаційну роботу слід розпочинати ще на етапі допрофесійної підготовки, тобто в базовій школі. Саме на цьому етапі необхідно надати учням інформацію про світ професій, їх вимоги до людини, допомогти їм розібратися в собі, виявити свої професійні нахили, сформувати інтерес адекватний кадровим потребам суспільства. Якщо проводити профорієнтаційну роботу в базовій школі, то до моменту переходу в старшу і вибору профілю для продовження освіти в учнів уже будуть сформовані стійкі професійні нахили, що не тільки сприятиме вибору профілю, а й більш свідомому вибору шляху здобуття професійної освіти і професії взагалі.

Основний дефіцит на сьогоднішній день на виробництві складають робочі професії типу "людина техніка". Зниження мотивації у молоді до вибору таких професій має широкий спектр причин. Однією із самих суттєвих, на наш погляд, є зменшення уроків трудового навчання у загальноосвітній школі. Це привело не тільки до суттєвого зниження рівня отриманих базових знань та вмінь з багатьох робочих професій, інтересу та мотивації до їх вибору, а також практичного згортання профорієнтаційної роботи, яка була логічною структурною частиною як під час проведення уроків, так і в поза навчальний час. Тому необхідно створити певні умови при підготовці вчителів трудового навчання, а також у процесі їх професійної діяльності з тим, щоб саме вчитель даної спеціальності став ключовою фігурою в організації і проведенні профорієнтаційної роботи.

Аналіз галузевого стандарту вищої освіти [1] стосовно профорієнтаційної діяльності вчителя трудового навчання дозволив визначити зміст виробничих функцій, типові задачі діяльності та зміст уміння, реалізація яких дозволить суттєво (при наявності інших позитивних факторів) підвищити рівень профорієнтаційної роботи в загальноосвітній школі.

Навчальна функція. Типова задача діяльності: орієнтуватись у матеріалі, пов'язаному з класифікацією професій.

Зміст уміння: самостійно, на базі засвоєних знань уміти класифікувати професій за характером праці, галузевою належністю, рівнем кваліфікації;

Виховна функція. Типова задача діяльності: керувати процесом формування позитивного ставлення до праці.

Зміст уміння: у процесі навчання роботі з програмними засобами стимулювати та виховувати наполегливість та зосередженість.

Розвиваюча функція. Типова задача діяльності: створювати умови для удосконалення і розвитку індивідуальних якостей.

Зміст уміння: враховуючи психофізіологічні особливості учнів, теорію та методику профорієнтації, забезпечувати умови для удосконалення і розвитку професійно важливих якостей особистості: проводити тренінги.

Плануюча функція. Типова задача діяльності: планувати профорієнтаційні проби в процесі викладання шкільного курсу "Основи вибору професії".

Зміст уміння: створювати організаційно-педагогічні умови для проведення професійних проб, орієнтуючись на професійну спрямованість особистості; визначати необхідні засоби для проведення професійних проб; визначати етапи проведення професійних проб.

Діагностична функція. Типова задача діяльності: здійснювати діагностику професійно важливих якостей особистості.

Зміст уміння: проводити професійну діагностику професійно важливих якостей особистості за допомогою методів і методик профорієнтації: вивчати здібності особистості та їх вплив на вибір професії; вивчати професійні інтереси особистості; вивчати мотиви вибору професії;

Контролююча функція. Типова задача діяльності: перевіряти ступінь професійної придатності особистості.

Зміст уміння: в ході професійної консультації, спираючись на результати дослідження вміти: порівняти психофізіологічні показники з обраною професією; порівняти медичні показники з образною професією; робити попередній висновок про професійну придатність особистості;

Комунікативна функція. Типова задача діяльності: забезпечувати високий рівень комунікативності у процесі викладання профорієнтаційного матеріалу.

Зміст уміння: виходячи з педагогіки співробітництва, принципу індивідуального підходу у процесі надання інформації про шляхи отримання професійної освіти та працевлаштування вміти: здійснювати індивідуальний підхід до учнів; створювати атмосферу взаємодопомоги і взаєморозуміння між учнями; володіти комунікативною технікою спілкування; обирати оптимальну модель професійної діяльності з урахуванням існуючої ситуації.

Таким чином, проведене нами дослідження дозволило проаналізувати сучасну кадрову ситуацію, визначити (в першому наближенні) причини невідповідності між потребами виробництва в спеціалістах певної кваліфікації та вибором професій молоддю. Значне місце у взаємодії людина – навчальний заклад – професія повинна відігравати професійна орієнтація молоді, особливо шкільного віку. Визначено, що ключову позицію в організації та проведенні цієї роботи на рівні загальноосвітньої школи (при певних умовах) повинен відігравати вчитель трудового навчання.

**PREPARATION TEACHER EMPLOYMENT TRAINING TO PROFESSIONAL WORK
IN SECONDARY SCHOOL**

Labour training teacher's preparation to professional orientation in secondary school. The personnel situation in Ukraine is analysed. The importance of planned, systematic professional orientation of young people for appropriate professional choice is determined. The functions, typical activity and skills, necessary training for professional orientation in secondary school are investigated.

Key words: *personnel policys, professional orientation of young people, career issues, labour training teacher's.*

Література

1. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра за спеціальністю 6.010100 "Педагогіка і методика середньої освіти. Трудове навчання" напряму підготовки 0101 Педагогічна освіта. [Текст] – К.: Міністерство освіти і науки України, 2001. – (Галузевий стандарт вищої освіти).
2. Ховрич Н.А. Профессиональная подготовка методиста по профориентации в процессе обучения в педвузах. [Текст]: Дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук.: спец. 13.00.01 "Общая педагогика и история педагогики" / Н.А. Ховрич. – К., 1989. – 191 с.
3. Офіційний сайт державної служби зайнятості України. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/index>
4. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/>.

Стаття надійшла до редакції 8.04.2009 р.